

ALGUNES PREGUNTES SOBRE EL ZARATUSTRÀ DE NIETZSCHE

Ramon ALCOBERRO

Com valors “Així parlà Zaratustra”?

Nietzsche considerava aquest llibre la seva obra mestra. Deia, fins i tot, que obres de Goethe o de Shakespeare no estaven a l'alçada del Zaratustra. Però a molts estudiosos de Nietzsche (Montinari, Fink, Vattimo, fins i tot Claudio Magris...), no els agrada i s'estimen més els llibres aforístics. La valoració que se'n pugui fer, però, avui no seria gaire diferent a la que va proposar el mateix Nietzsche, quan va dir a Rodhe que era un text «poetitzat» [“gedichtet”]. Té parts líriques i bona poesia com “El cant de la nit” i “El cant dels sepulcres” (de la 2ª part), o “Abans de la sortida del sol” (un text molt “a la manera de Hölderlin”, a la 3ª part), i fins i tot el mateix Pròleg, quan Zaratustra s'adreça al Sol. Però, òbviament, al llibre no hi ha tan sols poesia, ni tan sols crítica a la religió cristiana, sinó pensament en sentit fort.

Diries que el Zaratustra és un text «fosc»?

Montinari, el gran filòleg nietzschianista considera que es tracta d'un text molt clar, que no necessita gairebé notes, però el propi Nietzsche no n'estava tan convençut. Deia que li feia por que l'obra resultés incomprendible perquè fa referència a experiències personals. I es lamentava a Rodhe de no trobar, ni entre els vius ni entre els morts, gent amb qui compartir l'experiència. De fet, quasi ni tenia coneguts a qui enviar, gratis, la primera edició del seu llibre. Però el Zaratustra és molt clar, tant pel que fa al seu nivell de llenguatge, com a les idees que trameta. El que passa és que, com a totes les grans obres, la comprensibilitat i l'estranyesa van unides.

Potser s'entén millor el que vull dir si es compara amb la Gioconda de Leonardo. En aquest quadre es veu una figura nítida, resplendent, en primer pla, voltada de cavernes, d'una atmosfera primitiva, de boira, d'alguna cosa tel·lúrica, que fa pensar en fenòmens primitius. ¿Què vol dir el quadre? Potser que hi ha alguna mena de comunicació entre les forces vitals? Potser que Déu ha creat dos móns diferents alhora (el de la bellesa de la figura i el sinistre del fons)? En qualsevol cas, la bellesa de l'obra rau en la seva ambigüïtat. De la mateixa manera es pot dir que tots els capítols del Zaratustra, per ells mateixos, són claríssims, però el problema comença quan s'ha de copsar l'obra en el seu conjunt. És un llibre esplèndid, però amb un misteri que té a veure amb les nombroses capes del text.

És com si haguéssim d'endinsar-nos en una mina molt profunda, amb nombroses capes de minerals diversos.

Nietzsche deia que el seu Zaratustra era una obra sense models ni antecessors. Això és de debò creïble?

Nietzsche s'ho creia, i ho va dir maintes vegades; però, en tot cas, se sap que de jove ell havia estat un lector molt apassionat de l'Empèdocles, la tragèdia més important de Hölderlin. No és impossible que el personatge d'aquest filòsof presocràtic, que va morir cremat a l'Etna, tingui a veure amb el Zaratustra. Com a mínim l'Empèdocles té alguna cosa de la grandesa que Nietzsche admira. I el mateix pot dir-se de la poesia de Goethe que coneixia molt bé.

Però, a més, i en primer lloc, s'ha de veure la seva obra posada a contrallum de l'Evangeli cristià i de l'ètica kantiana, contra les quals pretén alçar-se. En definitiva del text de Nietzsche en surt, bàsicament, una alternativa al cristianisme i a l'imperatiu categòric. No està gaire clar què sabia de debò Nietzsche sobre el mite persa de Zaratustra, però la seva motivació bàsica és la de superar la dicotomia "be-mal" que, teòricament, arranca de Pèrsia i dóna força al pensament judeocristià.

No és qüestió de fer una llista de les influències de Nietzsche, però caldria comptar-hi la crítica a l'utilitarisme (un model de vida burgesa que ell considerava el més baix nivell del nihilisme), i també –molt especialment– la "traïció" de Schopenhauer i, especialment, de Wagner. Aquests dos personatges són crucials. Tots dos van estar en el bon camí però, per una o altra raó, van defallir. Schopenhauer havia entès el paper de la voluntat com a motor de la vida i havia intuït el poder de les forces instintives. Però van caure en el pessimisme existencial. Wagner, el gran músic de la voluntat, ha acabat esfonsat en el nacionalisme i fent "drama alemany". A més s'ha convertit al cristianisme i ha fet un Crist per a alemanys: el Parsifal.

El projecte del Superhome té molt a veure –ho té tot a veure– amb la idea wagneriana d'una «obra d'art total». El drama wagnerià volia ser una síntesi de totes les arts, mentre que el Superhome vol fer també de la vida una «obra d'art total». Si Wagner no havia estat a l'alçada del seu projecte, Nietzsche ho volia estar, al preu que fos.

Nietzsche tenia una concepció tràgica de la vida –una concepció dionisiaca– i, en conseqüència creia que tot allò que l'home fa, viu o pateix ens obliga a pagar un preu. No hi ha res que puguis fer en la vida pel que no hakis d'assumir conseqüències tràgiques. La bellesa, la felicitat i el coneixement impliquen un «pathos». El més creïble de l'obra nietzschiana és, estrictament, la seva pròpia passió vital. En definitiva quan s'equivoca ho fa "a l'engròs" perquè ha volgut pensar també a l'engròs. I per això, potser, especialment de jove, és més emocionant equivocar-se amb Nietzsche que tenir raó amb John Stuart Mill.

Què ens pots dir de la figura del «Superhome»?

El superhome és moltes coses i, segurament, «massa coses» alhora. En primer lloc és un anunci del futur, és un “home–altre”, que ha superat el nihilisme i les dicotomies; i que viu més enllà de Bé i de Mal. És també l’home “del gran Sí”, del sí a la vida –i en aquest sentit és afirmació pura (com el Nen, metafòricament). També se’l pot qualificar d’utopia positiva i, és innegable, en aquest sentit, que el Superhome està “tocat” per una peculiar lectura del darwinisme, molt pròpia de l’època.

També hi ha, és clar, una altra lectura en termes psicològics. Se sap prou bé que Nietzsche era un individu tímid fins a extrems malaltissos i, en aquest sentit, la figura del Superhome té molts elements de “compensació” psicològica. Zaratustra diu allò que el professor Nietzsche, curt de vista i poc hàbil amb les dones, no seria capaç de fer.

És obvi que tendeixo a criticar el Superhome perquè em sembla una figura totalitària i perquè em sembla que «més enllà de Bé i de Mal» només hi ha la bestialitat. Quan algú se situa en un àmbit de Superhome nega absolutament la dignitat dels pobres miserables que no estan a la seva alçada. I, en conseqüència, queda ridiculitzada tota opció moral.

Es pot pensar la filosofia de Nietzsche i el seu «Així parlà Zaratustra» sense l'anunci del Superhome i sense l'Etern Retorn?

Seria tant com amputar-lo dels dos elements “positius” centrals. En l'obra nietzschiana trobem dos moments: per una banda, allò que critica: bàsicament el «nihilisme», i per l'altra la seva alternativa positiva: l'element dionisiac, l'afirmació de la vida, etc., que es concreta en el Superhome i en l'Etern Retorn. Els dos moments són dialèctics, en el sentit que s'impliquen mútuament i que demanen una superació (quasi com en la filosofia hegeliana, tot i que consta que Nietzsche no havia llegit Hegel directament). Per tant, Nietzsche no es pot entendre separant el que critica (el “gran no” del nihilisme) del que proposa (el “gran sí” de la voluntat de poder).

La idea d'etern retorn és grega; però així com per a Homer hi ha “etern retorn” de les fulles dels arbres (que cauen a la tardor i tornen a florir a la primavera), en canvi, és més difícil justificar l'etern retorn de l'humà perquè cadascú (tots els humans) són únics, diversos i irrepetibles. En definitiva, la vida dels humans difícilment es pot justificar com a etern retorn, en la mesura que el que ens fa humans, és l'irrepetible i el no serial (val a dir: la diferència). Cap grec no va proposar mai un «poetitzat» per als humans.

Si es pot sintetitzar: ¿quin missatge ens porta Zaratustra?

Bàsicament és un missatge laic i moralitzador. D'una moral de nou estil, certament, basada en la vida. No es tracta tan sols d'un “Antievangelí” (que interessaria, és clar, només els lectors de l'Evangelí). Nietzsche en el llibre ens ve a dir que ha observat la malaltia dels grans valors que –a parer seu– havien regit la vida europea. Ha observat la decadència del cristianisme i no té problema a dir que: «la virtut cristiana ha esdevingut una cura de son». En conseqüència, el seu missatge és que cal rearmar els individus amb els valors antics, que són els valors pagans de Roma i de Grècia. Allò que ell pretén és encarar el combat contra la decadència, recuperant la “virtut” clàssica, especialment la força, el coratge, la virilitat...

La batalla de Nietzsche és contra el nihilisme –bàsicament contra la hipocresia dels falsos valors, val a dir, els valors que es proclamen i no es viuen– i contra les il·lusions nihilistes dels qui creuen possible escoltar i veure Déu. Sempre parla l'home quan creiem que parla Déu. Nietzsche diu que la veu de Déu ve de la panxa de l'home, del nostre ventre. El missatge de Zaratustra és, sobretot, un missatge laic, el d'un moralista en un món sense déus.

Presentes un Nietzsche carregat de contradiccions. Pots assenyalar-ne algunes de pròpies del Zaratustra?

Moltes contradiccions que ja va assenyalar Colli al seu bell llibre: «Dopo Nietzsche» [hi ha trad. espanyola: “Después de Nietzsche”, Ed. Anagrama], són només problemes de vocabulari, excessos de llenguatge poètic. Però conceptualment el més contradictori de Nietzsche és voler negar la moral i el coneixement, però fent-ho des del punt de vista de la moral i del coneixement. Nega el coneixement perquè nega que existeixi alguna cosa que pugui ser considerada “realitat” i, quan no hi ha “realitat” tampoc no hi pot haver “veritat”, però aleshores et diu que ell sap la veritat.

Per a Nietzsche la consciència i la moralitat són dues formes d'autodefensa; però ell també es defensa proposant una consciència i una moralitat alternatives, que recullen la seva unitat d'un univers en lluita que veu com a “realitat”.

Segons Nietzsche, un sistema filosòfic no és altra cosa que una muralla que l'home construeix per viure, per protegir-se de les forces caòtiques, que com a tal els humans no poden dominar. Dins aquesta muralla l'home crea un ordre superior, millor que el robatori o que la guerra, però encara antropomòrfic. Això ell ho considera denunciabile i, d'una manera molt intel·ligent, no presenta la seva obra com filosofia sinó com una mena de memòries personals, o com un diari de l'ànima. Però en definitiva no deixa de ser, també, un sistema d'autodefensa que es presenta com si es tractés d'una summa de valors objectius. En aquest sentit Nietzsche que anomenava «salvatge» la seva saviesa és perfectament clàssic, moralitzant i tot. Això es pot veure perfectament a la quarta part del Zaratustra, que és la que acostuma a posar més nerviosos els nietzschians.

Nietzsche, però: «no és un filòsof com els altres». Per què?

Que no és un filòsof com els altres ho diu quasi tothom. Al segle XX s'ha confrontat amb Nietzsche gairebé tot el pensament digne d'aquest nom. No és un filòsof com Kant o com Hegel, ni un poeta com Goethe, sinó una barreja de filòsof i poeta. Tampoc no es tracta de “salvar” Nietzsche de ningú. I en tot cas allò que està perfectament viu en ell és el seu amor per la vida: un amor lleial, no fet amb reserves. Sembla senzill de dir: “jo estimo la vida” i quedar-se tan tranquil. Però per estimar una cosa tan bèstia, tan bruta, tan carregada de sang, cal ser molt fort. Per això, en general, els filòsofs han estat uns grans pessimistes. En general, els qui diuen que estimen la vida en realitat el que volen és canviar-la: sigui per fer-la millor (els il·lustrats, al menys fins que Diderot no va descobrir a “El nebot de Rameau” que “millor” no tenia sentit aplicable a la vida) o sigui per portar-nos a una altra vida “eterna” (cristians, musulmans i creients diversos...). Nietzsche, en canvi, no judica mai la vida, l'assumeix i l'estima, a la manera –podríem dir– que un fill assumeix i estima la seva mare. Aquesta concepció optimista de l'home,

aquesta acceptació de la vida com un joc i com una festa, cal ser molt fort per assumir-la.